

Jména synagog v Česku¹

Keywords: onomastics; sacred names; names of synagogues; Jews; Czechia

Klíčová slova: onomastika; sakrální jména; jména synagog; Židé; Česko

Abstract

The study is focused on names of synagogues in the territory of present-day Czech Republic. I compare the motivations of these sacral names with the names of synagogues in Poland described by A. Gałkowski (2022). My conclusions are the same. If there is only one synagogue in the municipality, it is usually referred to only by an appellative, and it is more closely marked by its location (e.g. the synagogue in Polná). Among the 78 proper names that I analyzed, the most common were *Old Synagogue* and *New Synagogue*. Other motivations were, for example, size, position, locality, religious orientation, name of the association that operated the synagogue, etc. Personal names performed an honorific function in the names of synagogues, and usually belonged to patrons who financed their construction.

Příspěvek se zabývá jmény synagog na území dnešní České republiky. Motivace těchto sakrálních jmen srovnáváme se jmény synagog v Polsku, která popsal A. Gałkowski (2022). Dospíváme přitom ke stejným závěrům. Nachází-li se v obci jediná synagoga, bývá většinou označována pouze apelativně a blíže ji určuje lokalita (např. synagoga v Polné). Mezi 78 vlastními jmény, která jsme analyzovali, byla nejčastější *Stará synagoga* a *Nová synagoga*. Dalšími motivacemi byly např. velikost, poloha, lokalita, označení náboženského směru, název spolku, který synagogu provozoval apod. Osobní jména plnila v názvech synagog honorifikační funkci a nejčastější patřila mecenášům, kteří financovali jejich stavbu.

Sakrální vlastní jména jsou definována jako vlastní jména klášterů, samostatně stojících kostelů, kaplí, božích muk, poutních míst, křížů apod. J. Pleskalová (2017) k nim řadí i názvy osad pojmenovaných po

---

¹ Studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

církevních stavbách, dále podle patrona místního kostela nebo podle představitelů církve, kteří osadu založili, vlastnili apod. Rozsáhlý soupis patrocinií (tj. jmen kostelů dle jejich zasvěcení) provedla na konci 60. let 20. století M. Nováková-Šlajsová, její monografie však tehdy nemohla být z politických důvodů publikována. Na stránkách „Zpravodaje Místopisné komise ČSAV“ však nadále probíhala diskuse o pojetí těchto jmen (Vávra 1969, Nováková-Šlajsová 1969, Boháč 1970a). Několik studií jim pak věnoval též historik Z. Boháč (1970b, 1970–1971, 1973). V současnosti pozorujeme v české onomastice oživení zájmu o jména katolických kostelů (Jokeš 2013, Uhrová 2018, Komárek). Vedle toho se začínají objevovat i ojedinělé práce analyzující jména modliteben jiných církví (viz např. studii J. Praislera 2021, o názvech sborů Církve československé husitské). Dosud však u nás, pokud je nám známo, vůbec nebyla věnována pozornost jménům synagog.

Inspirací pro naši sondu se stala studie A. Gałkowského (2022) o jménech polských synagog. Ta nás přivedla k zamýšlení se nad situací u nás a k sepsání tohoto krátkého přehledu. Materiálově přitom vyjdeme ze seznamů na české Wikipedii. *Seznam synagog v Česku* (https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_synagog_v_Česku) obsahuje dosud stojící stavby seřazené podle krajů, které dříve sloužily jako synagoga, nacházíme na něm 230 položek. Dalšíh 224 objektů je uvedeno na *Seznamu zaniklých synagog v Česku* (https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_zaniklých_synagog_v_Česku).

A. Gałkowski si vypůjčil termín *judaikum* odkazující k veškerým stopám židovské přítomnosti na polském území, v souvislosti s vlastními jmény (antroponymy, toponymy i chrématonymy) pak hovoří o „onomastických judaikách“. Mezi „antroponymická judaika“ řadí jména, příjmení a přezdívký Židů. Jako „chrématonymická judaika“ chápe názvy různých židovských spolků, organizací, obchodů, produktů, uměleckých děl či různých dalších aspektů náboženského či duchovního života (např. svátků) apod.² „Toponymická judaika“ jsou

² Otázkou je, zda bychom sem mohli zařadit např. i názvy různých festivalů židovské kultury, které se v posledních letech konají v místech bývalého

podle něj názvy polských měst či jejich částí v jidiš užívaná místními Židy.³ Mezi další „toponymická judaika“ pak podle A. Gałkowského patří urbanonyma motivovaná židovským osídlením (u nás např. 9 ulic jménem *Židovská* v různých městech, *Židovské náměstí* v Lomnici apod.), nebo existencí nějakého objektu spjatého s Židy (např. ulice *K Židovskému hřbitovu* v Pardubicích a na Dobříši, *Pod Synagogou* na Kladně apod.). Nepochybně bychom sem mohli zařadit i pomístní jména (o nich detailně Dvořáková, v tisku).

Na pomezí mezi urbanonymy a chrématonymy pak podle A. Gałkowského leží právě jména synagog. Ve své analýze se zaměřil na synagogy postavené před 2. světovou válkou, z nichž mnohé však dnes již neexistují, nebo neslouží svému původnímu účelu. Netřeba říkat, že u nás je situace podobná. Mnoho synagog bylo v lepším případě přeměněno na muzea či koncertní a výstavní sítě, popř. začaly být využívány jako modlitebny jinou církví (např. v Milevsku slouží bývalá synagoga Církvi československé husitské), v horším případě byly synagogy přestavěny na byty (např. v Čelíně), sklady (např. v Postřižíně), nebo dokonce tržnice (např. ve Velkém Meziříčí). Jiné synagogy byly zcela zlikvidovány nacisty (např. 1939 v Olomouci), komunisty (např. 1985 *Nová synagoga* v Brně) nebo soukromými majiteli po re-

osídlení, ale často se jedná o akce „o Židech“, ale bez Židů. O jménech těchto festivalů viz Dvořáková 2022.

³ Z českého prostředí uvádí několik zajímavých příkladů jidiš podob toponym F. J. Beranek (1961). Vycházely podle něj převážně z německých variant toponym, někdy je dokonce jidiš podoba svědectvím o původním německém jméně, které se jinde nedochovalo (např. *Drėznəts* pro Strážnici z nedoložené německé podoby *Dräsnitz), jindy jidiš podoba vychází z českého toponyma (např. *Lübəkə* pro Hlubokou), i když ne nutně vždy z nominativu, např. v jidiš zněl název města Hranice *Reinic*, což vzniklo z českého genitivu *Hranic* (Hosák, Šrámek 1970, s. 298). Někdy přitom docházelo v jidiš ke krácení (např. čes. *Hroznětín* / něm. *Lichtenstadt* > *Laš*, čes. *Mikulov* / něm. *Nikolsburg* > *Naš*). I některá příjmení českých a moravských Židů byla odvozená z jidiš podob toponym, jejich příklady podává J. Beneš (1978, s. 16–17): *Michelup* (> *Měcholupy*), *Karch* (> *Hranice*, něm. *Weisskirchen*, jidiš *Weisskarchen*), *Mestic* (> *Heřmanův Městec*). Je však třeba říci, že postavení jidiš se v českých zemích značně lišila od situace v Polsku (detailně viz např. Balík 2015).

voluci, kteří zanedbali jejich údržbu (např. 2006 ve Světlé nad Sázavou). Přesto však tyto budovy nadále zůstávají v povědomí a paměti místních obyvatel jako synagogy.

Jako nejčastější model označení se v Polsku (stejně jako v Česku) užívá forma „synagoga + v + jméno lokality“ (např. *synagoga v Kolíně*), popř. je užita adjektivní podoba (např. *kolínská synagoga*). Děje se tak nejčastěji, pokud se v daném místě vyskytuje synagoga pouze jedna. V těchto případech se však nejedná o vlastní jména. Souhlasíme s Gałkowským, který tvrdí:

In this situation, however, the name in question does not fulfil an onymic function; its functionality is rather limited to identification of affiliation (Gałkowski 2022, s. 363).

Pokud tedy tyto podoby z našeho českého korpusu vyřadíme, zůstane nám 78 proprií.

Jiná je přirozeně situace, je-li opravdu lokalita součástí jména synagogy, a plní tu identifikační a zároveň diferenciací funkci. Např. v Praze byly některé synagogy nazývány podle toho, v jaké ležely čtvrti (*Karlínská synagoga*, *Michelská synagoga*, *Smíchovská synagoga*, zaniklá *Vinohradská synagoga*).⁴ Lokalita v názvu synagogy však mohla též označovat původ Židů, kteří synagogu užívali (např. zaniklá *Bzenecká synagoga* a *Videňská synagoga* v Mikulově).⁵ Jméno *Španělské synagogy* v Praze se pak vztahuje k architektonickému slohu a k vnitřní výzdobě v tzv. pseudomaurském stylu, inspirovaném architekturou z oblasti Španělska.

Jako nejběžnější pojmenování se objevuje v Polsku i v Česku *Nová synagoga* (15x) a *Stará synagoga* (16x). Vyskytují se většinou v páru

⁴ Je však třeba poznamenat, že tyto synagogy byly postaveny v době, kdy ještě tyto čtvrti nebyly součástí tzv. Velké Prahy, tj. před rokem 1922.

⁵ Poněkud matoucí je pak název dnes již zaniklé *Aškenázské synagogy* v Mikulově pocházející z roku 1675. Jako Aškenázové jsou totiž tradičně označováni Židé pocházející ze střední a východní Evropy, patřila k nim i většina Židů žijících před válkou na území dnešního Česka. Snad je možné, že tu adjektivum aškenázský spíše odkazuje k biblické zemi Aškenaz, která byla v raném středověku ztotožňována s Němckem.

v jedné lokalitě jako označení dvou různých staveb, které jsou rozlišeny podle pořadí jejich postavení (např. v Měcholupech, ve Velkém Meziříčí, v Milevsku aj.). Je však třeba poznamenat, že přívlastek „stará“ nemusí nutně indikovat, že existuje i „nová“ synagoga (např. *Stará synagoga* v Plzni). Někdy byla nová synagoga postavena na místě původní, která tím zanikla (např. *Nová synagoga* v Hranicích). V Praze stojí slavná *Staronová synagoga* ze 13. století – původně se nazývala *Nová škola*, protože v dnešní ulici Dušní existovala *Stará škola*, později však byla vystavěna další synagoga nazvaná *Nová škola*, a tak se pro původní *Novou školu* začalo používat jméno *Stará Nová škola* (jid. *Alt-Neuschul*)⁶.

Další jména synagog byla motivována jejich velikostí (např. *Velká synagoga* v Plzni, zaniklá *Malá synagoga* ve Velkém Meziříčí), polohou (např. *Přední synagoga* a *Zadní synagoga* v Třebíči, zaniklá *Dolní synagoga* v Mikulově, *Vysoká synagoga* v Praze, která je umístěna v 1. patře židovské radnice), lokalitou (např. *Horská synagoga* v Hartmanově), dobou užívání v průběhu roku (např. zaniklá *Zimní synagoga* v Mikulově), funkcí (např. *Pomocná synagoga* v Plzni, *Hlavní ostravská synagoga* v Ostravě) apod.

Osobní jméno se v názvu synagogy vyskytuje především v případě, že se jedná o honorifikační pojmenování podle zakladatele a mecenáše, který její stavbu financoval (např. *Pinkasova* a *Maiselova synagoga* v Praze). Výjimkou je *Šachova synagoga* v Holešově nazvaná podle významného učence, který tu působil, rabína Šabtaje ben Me'ir ha-Kohena (1621–1662), přezdívaného Šach. Též původní jméno *Jeruzalémské synagogy* v Praze bylo honorifikační, jmenovala se *Jubilejní synagoga císaře Františka Josefa I.* na počest 50. výročí nástupu Františka Josefa I. na trůn.⁷

A. Gałkowski dále vyčleňuje jména motivovaná označením sociální skupiny, která synagogu užívala (u nás např. zaniklá *Řeznická*

⁶ Srov. též židovské příjmení *Altschul*.

⁷ Její současné jméno vychází z toho, že synagoga stojí v Jeruzalémské ulici. Ta se jmenuje Jeruzalémská již od 18. století. Na hřbitově (zrušeném roku 1787) při kostele sv. Jindřicha stávala Jeruzalémská kaple (Lašťovka, Lašťovková 2022, s. 210).

synagoga a Ševcovská synagoga v Mikulově), dále motivovaná označením náboženského směru, k němuž se její návštěvníci hlásili (např. zaniklá *Ortodoxní synagoga* v Orlové, zaniklá *Chasidská synagoga* v Mikulově), nebo pocházející z názvu spolku,⁸ který synagogu provozoval (např. *Synagoga Schomre Schabos* ‚strážci šabatů‘ a *Synagoga Machsike Hatora* ‚zachovávající právo‘ v Těšíně, *Synagoga Agudas Achim* ‚společenství bratří‘ v Brně).

Ojedinelá je pak kombinace několika charakteristik (např. zaniklá *Malá ortodoxní synagoga* v Ostravě). Obvyklé dnes není ani to, aby měla synagoga více paralelních jmen (např. *Nová synagoga* v Liberci byla postavena v roce 2000 na místě *Staré synagogy* vypálené za 2. světové války, a bývá proto někdy v médiích označována i jako *Stavba smíření*).⁹

Kromě označení synagoga se užívají i další apelativa, zvl. škola (jid. schul) či templ (např. zaniklý *Polský templ* zvaný též *Polská škola* v Brně). Někdy však dochází k posunům ve významu nebo v chápání těchto výrazů. Hebrejským synonymem pro synagogu je bet hamidraš (‚dům bádání‘), v Prostějově je s ním ovšem zacházeno jako s vlastním jménem a stojí tu *Synagoga Bet ha-midraš*. V jidiš se synagoga označovala i jako klojz, v němčině Klaus (‚malá budova‘), což je výraz, který se v případě *Klausové synagogy* v Praze adjektivizoval.

* * *

Na závěr můžeme na základně této prvotní sondy konstatovat, že pojmenovávání synagog na území dnešního Česka vychází ze stej-

---

Synagoga tu byla postavena až v letech 1905–1906. Urbanonym je tedy mnohem starší a je jasné, že ulice nebyla pojmenována po Svatém městě podle toho, že v ní stojí židovská modlitebna, ale naopak synagoga byla pojmenována po ulici.

⁸ Na rozdíl od Polska nemáme v našem korpusu doloženu žádnou synagogu, která by byla pojmenována po pohřebním bratrstvu Chevra kadiša.

⁹ Je však třeba vzít v potaz předválečnou jazykovou situaci českých a moravských Židů, jeví se jako velmi pravděpodobné, že mnohé synagogy měly též svůj německý název, popř. též hebrejský či jidiš.

ných motivačních okruhů, které vyčlenil A. Gałkowski v Polsku. Další náš možný výzkum by bylo vhodné zaměřit na historické prameny, ať již veřejné (např. historické mapy, průvodce, dobový tisk), nebo „interní“ (tj. na fungování názvů synagog v komunikaci uvnitř židovských komunit).¹⁰

Literatura

- Balík Š., 2015, *Jidiš v židovském etnolektu a moderní židovská literární identita v Čechách*. Praha: NLN.
- Beneš J., 1978, *Naše místní jména jako příjmení rodin židovského původu*, „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 20, č. 1–2, s. 13–24.
- Beránek F. J., 1961, *Die jiddische Ortsnamenforschung*, [in:] *Kongressberichte. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. München, 24–28 August 1958*. Vol. 2, red. K. Puchner, München, s. 131–135.
- Boháč Z., 1970–1971, *Patrocinia kostelů českých královských měst z období vrcholné kolonizace*, „Acta regionalia“, s. 16–22.
- Boháč Z., 1970a, *Několik glos k novějším statím o českých patrociních*, „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 11, č. 3, s. 437–440.
- Boháč Z., 1970b, *Časové vrstvy patrocinii českých měst a jejich význam pro dějiny osídlení*, „Historická geografie“ 4, s. 7–41.
- Boháč Z., 1973, *Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení*, „Československý časopis historický“ 21, s. 369–388.
- Dvořáková Ž. [šifra ŽD], 2022, *Jména festivalů židovské kultury*, „Acta onomastica“ 63, č. 2, s. 577–578.
- Dvořáková Ž. [v tisku], *Neighbours Who Disappeared: Non-Settlement Names with the Element Žid (‘Jew’) in Bohemia*, [in:] *Proceedings of 27th International Congress of Onomastic Sciences, Kraków 22–27 August 2021*.
- Gałkowski A., 2022, *Names of Synagogues in Poland: Onomastic Judaism Rooted in Cultural Memory*, [in:] *Thought-Sign-Symbol. Cross-Cultural Representations of Religion*, red. M. Kopytowska, A. Gałkowski, M. Leone, Berlin, s. 357–379.
- Hosák L., Šrámek R., 1970, *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, A-L*, Praha: Academia.

---

¹⁰ Zkoumat lze tato jména též v neformální komunikaci mezi členy židovské komunity. Někdy dochází k jejich univerbizaci (např. *Staronová synagoga* > *Staronovka*, *Španělská synagoga* > *Španělka*, *Pinkasova synagoga* > *Pinkaska*) či zkracování (např. „jít do Jeru“ znamená v Praze „jít do Jeruzalémské synagogy“).

- J o k e š P., 2013, *Soupis patrocinií na jižní Moravě*, „Časopis Matice moravské“ 132, č. 1, s. 113–149.
- L a š o v k a M., L a š o v k o v á B., et al., 2022, *Pražský uliník. Encyklopedie názvů pražských veřejných prostranství*, Praha: Academia.
- N o v á k o v á - Š l a j s o v á M., 1969, *K problematice patrocinií v Čechách*, „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 10, č. 5, s. 731–743.
- P l e s k a l o v á J., 2017, *Vlastní jméno sakrální*, [v:] *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*, red. P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová, On-line: https://www.czechency.org/slovník/VLASTNÍ_JMÉNO_SAKRÁL_NÍ
- P r a i s l e r J., 2021, *Názvy sborů Církve československé husitské*, „Acta onomastica“ 62, č. 1, s. 99–113.
- Seznam synagog v Česku*. On-line: https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_synagog_v_Česku.
- Seznam zaniklých synagog v Česku*. On-line: https://cs.wikipedia.org/wiki/Seznam_zaniklých_synagog_v_Česku.
- U h r o v á E., 2018, *Patrocínia kostelů na Moravě a jejich změny*. Diplomová práce. Olomouc: Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého.
- V á v r a I., 1969, *Poznámky k výzkumu patrocinií*. „Zpravodaj Místopisné komise ČSAV“ 10, č. 3, s. 768–774.